

New Democracies in Crisis? A Comparative Constitutional Study of the Czech Republic, Hungary, Poland, Romania and Slovakia

Data opublikowania: 17.04.2017

Zrecenzował(a) dr hab. Wojciech Gizicki Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Demokracja wiąże się z możliwością udziału obywateli w sprawowaniu władzy. Problem pojawia się jednak w zakresie tego udziału i sposobie respektowania owego prawa ludu. Wśród klasycznych koncepcji pojawia się wiele płaszczyzn i uwarunkowań. Alexis de Tocqueville postulował demokrację opartą o zasadę zrównoważonych możliwości, równość skorelowaną z wolnością a demokrację z ograniczaniem absolutyzacji władzy [1]. Propozycja i dylemat Maxa Webera związany jest z tym jak określać równowagę pomiędzy władzą polityczną i jej odpowiedzialnością. Według niego, jeśli demokracja jest wartością to należałoby połączyć ją ze zjawiskami społecznymi, gdzie jednostka potrafi wskazać interesy bądź cele, którymi się kieruje [2].

Demokracja w państwach postkomunistycznych, rozwijana od 1989 roku podlega wielu skomplikowanym procesom. Nie można jednoznacznie wskazać prawidłowości i mechanizmów, które je konstytuują. Jakkolwiek jednak należy podkreślić, że państwa Europy Środkowej i Wschodniej [3] mogą odgrywać coraz większą rolę w procesach politycznych na Starym Kontynencie, mimo silnych tendencji ingerujących w wewnętrzne rozwiązania formalno-prawne oraz społeczno-polityczne.

Paul Blokker jest absolwentem Europejskiego Instytutu Uniwersyteckiego we Florencji (doktorat w 2004 roku). Jest związany naukowo m.in. z Uniwersytetem Trydenckim, Uniwersytetem Karola Wielkiego w Pradze i Uniwersytetem Syracuse we Florencji. W swoich badaniach zajmuje się socjologią polityki, teoriami polityczno-prawnymi oraz analizą porównawczą procesów demokratycznych w Europie Środkowej i Wschodniej.

Procesom tym poświęcona została książka opublikowana w 2013 roku pt. „New Democracies in Crisis? A Comparative Constitutional Study of the Czech Republic, Hungary, Poland, Romania and Slovakia”. W liczącej 200 stron monografii, która obejmuje siedem części (rozbudowany wstęp, 5 merytorycznych rozdziałów oraz obszerne wnioski), autor podejmuje próbę krytycznej analizy procesów politycznych toczących się od 1989 roku w tzw. nowych demokracjach Europy Środkowej.

Jaki jest cel książki?

Wydaje się, że można podać trzy przestrzenie problemowe: 1. wskazanie na powszechny, modelowy porządek konstytucyjny; 2. teoretyczny przegląd procesów politycznych w tytułowych państwach; oraz 3. wskazanie nowych rozwiązań konsolidacyjnych dla pozostających w kryzysie systemów (główna teza autora książki to: *Crisis rather than consolidation seems the best way to describe the current situation in some of the new democracies in Central and Eastern Europe*, s. 1). Należy jednak zauważyć, że tytuł książki podany jest ze znakiem zapytania. Czy oznacza to, że prezentowana teza nie jest jednoznaczna? Wydaje się, że tak. Dzięki temu książka zyskuje dodatkową wartość.

Jak przebiega proces badawczy?

Zgodnie z zarysowanymi wyżej celami autor dokonuje przeglądu porządku konstytucyjnego w analizowanych państwach. We wstępie (ss. 1-12) uwzględnia poglądy współczesnych badaczy teorii politycznych i konstytucyjnych. Wskazuje na trzy obszary problemowe we współczesnej debacie nad demokracją w państwach post-komunistycznych (ss. 3-9). Pierwszy, dotyczy zasadności tworzenia nowej, demokratycznej, idei konstytucyjnej, po okresie nie-demokratycznym i nie-konstytucyjnym. Blokker podkreśla przy tym skomplikowaną perspektywę widzenia rzeczywistości z poziomu polityki i prawa. Drugi, koncentruje się na problemie relacji między tradycyjną formą demokracji i konstytucjonalizmu a nową, globalną demokracją i uniwersalnym konstytucjonalizmem, obejmującym ponadnarodową rzeczywistość. Trzeci obszar wskazuje na problem nowego spojrzenia na demokrację przedstawicielską i uczestniczącą. Chodzi zwłaszcza o znalezienie nowego sposobu na większe, aktywniejsze zaangażowanie obywateli w politykę i dobro wspólne. Zwiększenie partycypacji społecznej nie jest łatwe i dotyczyć powinno wszystkich państw świata.

W kolejnych częściach książki podjęto próbę nakreślenia konkretnych rozwiązań, realizowanych w rzeczywistości oraz podano kilka autorskich, systemowych propozycji modernizacyjnych. W części drugiej (ss. 13-44) autor koncentruje się na teoretycznej, prawnej i politycznej debacie nad stanem konstytucjonalizmu i demokracji. Wskazuje na problem konstytucjonalizmu prawnego i silnej kontroli sądowej, które przekładają się na deficyt demokracji zaangażowanej. Konstytucjonalizm prawny pomija bowiem często aspekt polityczny i społeczny. Autor postuluje więc upowszechnienie tzw. konstytucjonalizmu obywatelskiego, obejmującego politykę konstytucyjną, bezpośrednie formy demokracji i zdecentralizowane formy demokracji.

Cześć trzecia (ss. 45-78) daje początek faktycznej analizie porządków konstytucyjnych tytułowych państw. Blokker wskazuje na fakt ścisłego podporządkowania tychże konstytucjonalizmowi prawnemu. Stał się on niejako genezą i wskaźnikiem funkcjonowania państwa i jego instytucji. Dotyczy to takich przestrzeni analizy jak porządek prawny, suwerenność narodu, naczelną rolę konstytucji w hierarchii praw oraz zasadnicza pozycja i znaczenie sądów konstytucyjnych.

W czwartej części (ss. 79-99) autor dokonuje przybliżenia specyfiki i różnic formowania się konstytucjonalizmu konkretnego państwa w okresie komunizmu. Wynikają one m.in. z roli, znaczenia i zaangażowania sprawujących władzę oraz obywateli. Poszczególne państwa charakteryzować się mogą odmienną kulturą polityczną, tradycją historyczną i przyjętymi wewnątrznie rozwiązaniami szczegółowymi.

Piąta część (ss. 100-135) jest kontynuacją analizy rozwiązań systemowych poszczególnych państw w perspektywie porównawczej. Dotyczy to zwłaszcza wskazania na specyfikę zaangażowania obywateli w systemy demokratyczne. Chodzi tu głównie o sposoby dokonywania zmian/nowelizacji konstytucji, sposób realizacji demokracji bezpośredniej (referenda) oraz zaangażowanie obywatelskie na poziomie lokalnym. W tym przypadku ich skuteczność, jak się wydaje po obserwacji współczesnej praktyki demokratycznej, jest wypadkową rodzaju spraw, ich bezpośredniej bliskości i znaczenia dla społeczności (zwłaszcza lokalnej, im bliżej tym lepiej!).

W szóstej części (ss. 136-163) poruszona jest niezwykle ważna i ciekawa kwestia związana z ingerencją zewnętrzną w porządek konstytucyjny i prawny analizowanych państw. Ma to szczególne znaczenie w kontekście ich członkostwa w Unii Europejskiej (UE). Autor rozważa zasadność wzmocnienia (ewentualnie wzmocnienia) tendencji do zmian państwowego konstytucjonalizmu prawnego, zgodnie z polityką UE, np. przez *acquis communautaire*. Ma to jednocześnie przełożenie na m.in. osłabianie znaczenia konstytucji narodowych, np. w obszarze ich pozycji w hierarchii prawa (wyższość prawa UE nad państwowym(?)). Innym przykładem (niekorzystnego) wpływu jest tendencja do ograniczania konstytucjonalizmu obywatelskiego (skomplikowanie europejskiej inicjatywy obywatelskiej).

Siódma część (ss. 164-174) to obszerne wnioski, które można sprowadzić do potwierdzenia zasadności wzmocnienia konstytucjonalizmu obywatelskiego. Większa partycypacja społeczna, w tym także wzmocnienie wpływu obywatelskiego na procesy społeczno-polityczne w analizowanych państwach wydają się być według Blokera konieczne. Zasadny jawi się postulat znalezienia rozsądnego balansu między obiema koncepcjami. Wskazuje przy tym przykład Węgier i Rumunii, jako swoistego rezonansu na wskazywane w książce postulaty.

Jaki jest praktyczny wymiar książki?

Blokker zaproponował dość odważną wizję reformowania porządku prawnego w tytułowych państwach. Podstawowe założenie sprowadza się do stwierdzenia, że wzmocnienie konstytucjonalizmu prawnego ma swoje konsekwencje dla spadku znaczenia i aktywności obywatelskiej w obszarze systemu politycznego. Społeczeństwa są stosunkowo daleko od tzw. elit politycznych, nie są szerzej zainteresowane głębszym zaangażowaniem, ich aktywność sprowadza się do aktu wyborczego, zgodnie z kalendarzem wyborczym, i to na dość niskim progu frekwencyjnym. Państwa Europy Środkowej przeżywają problemy modernizacyjne w wielu obszarach. Jednym z nich jest wydolność systemu politycznego.

Pojawia się jednak pytanie o to, czy problemu zawartego w książce nie należy odnieść do większości państw cywilizacji zachodniej, gdzie demokracja stała się swoistym „sacrum” (?!). Dokonując analizy współczesnych wydarzeń politycznych, zwłaszcza w okresie po powstaniu recenzowanej książki, należy wskazać, że rzeczywistość polityczna świata zachodniego staje się coraz bardziej skomplikowana. Podawany w książce przykład Węgier za rządów Victora Orbána, jak również zmiana władzy w Polsce w 2015 roku (w tym rola i pozycja Jarosława Kaczyńskiego), czy też zwycięstwo prezydenckie Donalda Trumpa w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku, wzbudziły dyskusję o przyszłość procesów demokratycznych w świecie. Wśród dotychczasowych elit politycznych i części opiniotwórczych mediów, powstał poważny dylemat i kłopot z demokratycznym stanowieniem i wolą suwerena. Liberalna demokracja i wizja polityki obecna wśród znacznej rzeszy polityków i

beneficjentów tej polityki, zaczyna skutecznie ustępować miejsca konserwatywnej myśli i decyzjom wyborczym. Konsekwencje polityczne i społeczne wyborów na Węgrzech, w Polsce, Stanach Zjednoczonych, Brexit w Wielkiej Brytanii oraz możliwe zmiany kursu politycznego w kolejnych państwach (w 2017 roku odbędą się wybory m.in. we Francji i Niemczech), są oczywiste.

Dla dotychczasowych środowisk sprawujących władzę bądź kontrolujących sytuację polityczną, sam akt wyborczy, decyzja suwerena i zmiana władzy stanowiły już same w sobie zagrożenie dla demokracji w postaci tendencji autorytarnych(?!). W rezultacie nastąpiło uruchomienie „procesów naprawczych”, w tym wykorzystanie mechanizmów opisywanych przez Blokkera jako konstytucjonalizm prawny. Trybunały lub sądy konstytucyjne przez zabieranie głosu nie tylko w sprawach legislacyjnych, ale także bieżącej polityki, stały się częścią procesu politycznego. Przykładem może być, jak się wydaje, sprawa Trybunału Konstytucyjnego w Polsce bądź wielowymiarowy nacisk na Węgry, Polskę i Wielką Brytanię ze strony UE. Organizacja ta, skądinąd niezaprzeczalnie ważna w procesie integracji europejskiej, sama wymaga głębokiej reformy. Koncentruje się jednak na „kłopotliwych”, nieprzewidywalnych demokracjach. W tym kontekście wypada przypomnieć nacisk UE na Irlandię w związku z referendum w 2008 roku, dotyczącym nie-ratyfikacji Traktatu z Lizbony. Ów nacisk spowodował powtórzenie referendum w 2009 roku, już skutecznego. Sporo do życzenia pozostawia także stosowanie instrumentu inicjatywy obywatelskiej. Zebranie 1 Miliona podpisów i jednocześnie zaangażowanie obywateli z 7 państw UE wydaje się incydentalne, o ile w ogóle niemożliwe.

Blokker dotyka więc istotnego problemu. Nie jest on oczywiście powszechnie podzielany. Jakkolwiek wspomniane ostatnie wydarzenia, zwłaszcza po 2014 roku, uświadamiają, że analizowane w jego książce zagadnienia zdają się w swej skali dotyczyć znacznie bardziej szerokiego geograficznie kręgu, niż tylko regionu Europy Środkowej.

Może więc jednak „kryzys nowych demokracji” oznacza jedynie kryzys dotychczasowych, utrwalanych przez 28 lat instytucji i sposobów zarządzania państwem? Może to właśnie współczesne tendencje wyborcze w Europie, tak krytykowane przez dotychczasowe elity i beneficjentów, za swój antydemokratyczny(!?) charakter, stanowią szansę na poprawę stanu demokracji w świecie?

Przypisy:

[1] A. Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1979.

[2] M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

[3] W książce autor używa pojęć „Central” i „Eastern” Europe. Wynika to z różnicy w kwalifikowaniu państw do obu kategorii, występującej pomiędzy badaczami pochodzącymi z różnych części świata. Bardziej zasadne, w kontekście tytułu, wydaje się operowanie pojęciem „Central”. Jakkolwiek jednak procesy demokratyzacji toczą się także w państwach Europy Wschodniej (np. Ukraina, Gruzja).

Sposób cytowania:

dr hab. Wojciech Gizicki: Recenzja: Paul Blokker: *New Democracies in Crisis? A Comparative Constitutional Study*

of the Czech Republic, Hungary, Poland, Romania and Slovakia, 2013, w: <https://www.pol-int.org/pl/node/1981#r5867>.

<https://www.pol-int.org/pl/node/1981?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=5867>